

Christus gnevum, » quod nominavit. Rursum, « voluntas Domini in manu ejus dirigetur, id est quidquid circa homines in vitam eternam supernaturaliter perduendos fieri constituit Deus, meritis Christi executioni mandabitur, » inquit Ludovicus Molina, i part., *Quesit. XXII.*, art. 4 et 5, disp. 2. Unde S. Hieronymus: « Voluntas, inquit, Domini in manu ejus dirigetur, ut quidquid Pater voluit, illius virtutibus implatur; » et paulo inferius subdit: « Quia laboravit, videbit Ecclesiæ in toto orbe consurgere, et eorum saufatibus fide; » et infra: « Volt ei Dominus ostendere lucem, ut omnes per se videant illuminatos. »

14. PRO SO QUOD LABORAVIT (claro veritatis Vatablus, ex labore, sudore et dolore anima sua), VIDEBIT (id est percipiet fructum, quo) ET SATURABITER, — q. d. Juvenundissime videbit et inebrietur Christus fructum ex suo labore perceptum, videlicet tot animalium salutem et messem, coquas saufabilius. Hunc enim unum esurit et sibi vivens et moriens. Unde in cruce exclamavit: « Sitio. »

In SCIENTIA SITA JUSTIFICABILIS IPSE JUSTUS SERVUS MULTO. — Scientia hinc duplicitate accepit potest: prima, active, q. d. Christus per suam scientiam, id est per suam doctrinam, predicationem et Evangelium multos justificavit, id est docebat, et ostendebat viam ad justitiam. Secundo, passive, q. d. Christus per sui cognitionem et fidem, non nundam, sed charitate formatam et bonis operibus instructam, justificabilis multos. Ita Vatablus et Sanchez: Huc aliust S. Paulus, *Roman. m. 26*, dicens: « Ut sit ipse justus, et justificans eum, qui est filius Iesu Christi. »

Hic ergo veribus et precedentibus, continetur pactum, seu promissio Dei ad Christum, qua pollicetur se acceptationem ejus opera, labores, passionem et mortem, pro redemptione hominum. Unde patet Christus ex justitia debitam fuisse nostram gratiam et gloriam. Ita Francisco Suarez, iii part., *Quesit. I.*, art. 2, disp. 4, sect. v.

S. Clemens, lib. III *Constit. Apost.* cap. xix, alter legit, minime: *Justificavit justum bone seruientem multis.* Unde docet, ad exemplum Christi, de quo hoc dictum est, debere diaconos ministrare et servire omnibus infirmis; et diaconos infirmis feminis, etiam cum periculo mortis.

Et INQUITATIS (penas iniquitatibus debitas) EORUM IPSE PORTANT, — sicut bajulat omnis et pondus alterius suis humeris bajulat. Hoc enim est 'בְּשַׁבָּל'. Tō et est causa; significat enim causam et modum justificandi Christi, scilicet quod ex parte sua portaverit ipsas iniquitates nostras, meritorumque nobis justitiam; ex parte vero nostra requirat fidem, qua credamus eum hoc fecisse, nosque per ejus passionem et merita justificari. Hæc est scientia sanctorum, quæ eos justificat.

Tropologia S. Clemens, lib. II *Constit. Apost.* cap. xv, ex hoc loco docet Episcopum instar Christi debere subdilitorum peccata sua facere, eaque portando expiare: « Vos, inquit, Episcopi (et pas-

tores), estis vestris laici Propheta, principes, duces, reges, mediatores Dei et fidelium ejus, receptacula verbi Dei, et precones ejus, cognitores Scripturarum, et Deisoni, ac testificatores voluntatis ejus, qui delicia omnium portatis, et de omnibus rationem redditur estis, etc. Imitatores enim Christi Domini, ut, siue ille nos† omnium peccata in ligno crucis sunt crucifixus ab eo quod ulla culpa et macula pro his qui supplicio digni erant, sic etiam vos populi delicta vobis attribuere, et vestra ducere debetis. Dicitum est enim de Salvatore nostro apud Isaiam: Hic peccata nostra portat, et pro nobis dolet. Et rursus: Ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates multorum tradidit est. »

12. ET FORTUNA DIVIDIT SPOLIA. — Primo, « fortunam» id est diemnon, qui sunt potestates et principes tenebrarum harum. « Spolia dividit», scilicet Gentes infideles et impias. Christus inter Apostolos dividit, ab eisque conversas per Ecclesias, Episcopatus et dioeceses distribuit. Ita Leo Castrius. Secundo, « fortunam», id est potentiam regum, principum et Gentium, « spolia dividit», id est eos sibi sumique fidei et obedientie subiecti. Est tachresis a due bellis, qui pars Victoria solet hostium spolia inter milites pro meritis distribuere.

Tertio, S. Cyrillus, lib. VI *Thesauri*, cap. v: Christus, inquit, dividit praesia fortibus, id est Santos, qui fortiter pro eo, ejusque regno propagandarunt.

Denique S. Augustinus, lib. I *De Consensu Evangelii* cap. XXXI, per spolia accepit opes, quas dabo et delubris idolorum erupit Christus, et fabricis ecclesiistarum attribuit. Ita videmus hic Romæ Pantheon columnas, marmora et quidquid in oriente erat angustum et splendidum, a Constantino et aliis, templo SS. Petri et Pauli, et aliorum donata esse et attributa. Sane templo Romæ que quamplurima sunt, omnia pene sunt marmorea, itaque nitent et fulgent, ut colli speciem referant et repræsentent.

Et CUM SCLERATIS REPUTATIS EST, — quia pendit medius inter duos latrones, quasi eorum dux et eorypheus. Ita explicat S. Marcus, cap. xv, 28. Ob hanc infamem ignominiam, Deus reputat illi hanc gloriam, ut fortunam regum et principum spolia dividat. *Reputatus*, hebraice חֲמֹת minna, id est annumeratus est.

MURORUM, — id est omnium. Omnes enim sunt multi.

ET PRO TRANSGRESSORIBUS ROGAVIT, — fum alias, tum clamans in cruce: « Pater, dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt. » Pro rogavit hebreo est, γέννητας τροφική, id est occurrunt ira Dei, intercessit. Ita Forerius et Vatablus.

Hæc clausula obsignat totum hoc passionis Christi mysterium insigne et admirabile ejus charitate, quæ sui suorumque dolorum, quasi oblitus, pro suis carnificebus et crucifixoribus oravit, atque orando, centurioni et aliis veniam, fidem, gra-

tiam, et salutem impetravit. Docuit hic Christus nos in honore vincere malum, diligere inimicos, certare beneficis cum maleficis; itaque ea superare et obruere, ut ex inimicis faciamus amicos Dei et nostros. Quæ charitatis vindicta, mundo para doxa, gloria est et divina.

Damnavit ergo hic Christus Philosophos, qui injuriarum ultionem permittunt aut suadent. Aristoteles enim, lib. IV *Ethic.* cap. iii, docet: « Arbitrium alterius sequi, » ac consequenter perfere injuriam, esse servile, atque magnanimum non tolerare contumeliam ab hoste illatam, sed eam maledicto uicisci. Severi vox est apud Herodotum, lib. III: « Uti si auctori sis injuria, injustus videbere: ita si non uicaris injurias acceptas, ignarus. » Magis impium et antichristianum dogma est Mahometis in *Alcorano*: « Adeo non malefacti qui odit inimicum, ut qui eum interficerit, is ob idipsum donandus sit paradii delicias. » Vespasianus, apud Suetonum in Vita ejus, cap. ix, ait: « Non oportere maledicti senatus, remaledici civile fasque esse. » Et Cicero, lib. I *Officiorum* ait: « Virum bonum esse, qui prout quis posset, nemini noceat, nisi laessisset injuria. » Quod dictum Cicertenis merito reprehendit Lacantius, lib. VI, cap. xviii, et Plutarchus, lib. *De Utilitate ab inimicis capienda*, ubi docet etiam adversarios et inimicos diligendos esse. Plato, dialogo 4 *De Republica*, refutat eos qui dicunt vindictam esse licitam. Et dialogo Crispi ait: « Quoniam mala facere, non est aliud quam injuriam inferre, non oportet alieni mala facere, etiam si innumerabilis ab ipso perperissis sis. » Xenophon, lib. II *Cyri pedie*: « Natura, ait, canibus, lupis, apes dentes, equis calces, tauris cornua, alia aliis concescit. Homini autem nulla arma preter rationem dedit, qua se defendat, et repellat injurias. » Aris-

CAPUT QUINQUAGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Expositus Ecclesiastis primiteam pusillam ad laudem et jubilum, promulgas ei, ante sterilit, numerosam et gloriosam problem, eo quod Deus ejus derelictæ et repudiata miserebitur, eamque rursus sibi conjugia copulabit. Unde, vers. 8, novum et perenne fadus cum ea ini, illudque juramento firmat, quo promulgit ei opes solidas, consolationem, splendorem et gloriam, asseritque quod fundabit eam in sapientiis aliisque genitatis, quodque omnes ejus filii erunt docti a Domino, et plena pace fructuerint. Tertio, vers. 14, ait quod fundabit eam in justitia, atque ab omni calamitate et fraude, aqua ex vi et hoste cari tulalitur.

1. Lauda, sterilis, quæ non paris: decanta laudem, et hinni, quæ non paribas: quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum, dicit Dominus. 2. Dilat locum tenitorum tūr, et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, et clavos tuos consolida. 3. Ad dexteram enim et ad levam penetrabis: et semen tuum Gentes hereditabit, et civitates desertas inhabitabit. 4. Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentie tuae oblisceris, et oppro-

brii viduitatis tue non recordaberis amplius. 5. Qui dominabitur qui fecit te, Dominus exercituum nomen ejus: et redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terra vocabitur. 6. Quia ut mulierem derelictam et moerentem spiritu vocavit te Dominus, et uxorem ab adolescentia abjectam, dixit Deus tuus. 7. Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te. 8. In momento indignationis abscondi faciem mei, parumper a te, et in misericordia sempiterna misertus sum tui: dixit redemptor tuus Dominus. 9. Sicut in diebus Noe istud mibi est, cui juravi ne inducerem aquas Noe ultra supra terram: sic juravi non irascere tibi, et non increpem te. 10. Montes enim commovebuntur, et colles contremiscunt: misericordia autem mea non recedet a te, et fodus pacis mea non movebitur: dixit miserator tuus Dominus. 11. Paupercula, tempestate convulsa, absque ulla consolatione. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in sapphirus, 12. et ponam jaspidem propugnacula tua: et portas tuas in lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desideratos: 13. Universos filios tuos doctos a Domino; et multititudinem pacis filii tuis. 14. Et in iustitia fundaberis: recede procul a calunnia, quia non timebis; et a pavore, quia non appropinquit tibi. 15. Ecce accola veniet, qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi. 16. Ecce creavi fabrum sulfureum in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, et ego creavi interfecorem ad disperendum. 17. Omne vas, quod factum est contra te, non dirigetur: et omnem lingua resistenter tibi in judicio, judicabis. Hac est hereditas servorum Domini, et justitia eorum apud me, dicit Dominus (1).

4. LAUDA, STERILIUS, QUE NON PARIS. — S. Thomas Hugo accepit de Jerusalem terrena, id est de Iudeis in Babylonie captiis: illis enim promitti reditum, rerum copiam et copiosam proficit. Iudei post Christum, hae eadem ex hoc loco sibi promittunt in adventu sui Messie. **Secundo**, Chilias et Millenarii, quorum parens fuit Papias discipulus S. Joannis, haec accepit de mille annis felicitatis, quibus ipsi patiuntur Sancti post diem iudicij regnatores cum Christo hic in terra, omnibusque ejus deliciis fruitoribus, ut sibi S. Hieronymus. **Tertio**, Forerius senset hic agi de Jerusalem coelesti ex Apostolo, *Galat. iv. 26*, ubi ait quod Jerusalem coelestis sit mater nostra, quam S. Iohannes, *Apos. xxi. 2*, vocat civitatem novam de celo descendente, in qua omnia sunt coelestia, muri, domus, cives, ritus, leges, mors, sicut rex ipse coelestis est, qui de celo descendit et regnum celi in terra fundavit, et ex terra et celo unum regnum efficit. Hoc analogie verum est, non littoraliter, nisi quatenus Ecclesia militans a Joanne, *Apos. xxi.*, et alii vocavit Jerusalem coelestis ob causam a Forerio iam dictam.

Quocirca dico, ad litteram Isaiam hic alloqui Ecclesiam Christi, tum ex Iudeis, tum potius ex Gentibus congregandam. Hec enim initio exigua erat, et quasi sterilis respectu Synagoge. Rursus

(1) Sunt etiam fructus passionis et mortis Christi in Ecclesiam dimanantes, ut diximus in analysi cap. lvi; quis quidem;

Primo, excitatur ad letitiam, et amplificandum certum pro gentibus resipendi, 1-8;

Secondo, reducitur a statu pristine tenetatis et orbitatis ad sortem ampliorum, Deo repudiatam revocante, vers. 4-6;

Gentilias ante Christum sterili erat, et deserta a Deo, a dea, gratia, filii, fidibus et sanctis; sed per Christum, hisce omnibus fecunda facta est magis quam Synagoga, que dum diu habuerat virum, sollicitum Deum. Ita hunc locum explicat Apostolus, *Galat. iv. 27*. Vide ibi dicta.

Nota: Propheta hic explicat semen illud longevium natum ex grana mortificato, id est ex Christo crucifixio, de quo egit cap. precedens, vers. 10. Ita S. Augustinus, lib. I *De Consensu Evangel. cap. xii.*

Pulchre S. Ambrosius, libro *De Virginitate*: «*Sancta, ait, Ecclesiis immaculata coitu, fecunda partu, virgo est castitatem, mater est prole.* Nutrit virgo non corporis lacte, sed lacte Apostolorum. Virgo est Sacramentis, et virtutibus; mater est populus, cuius fecunditatem Scriptura testatur, quoniam plures filii deserterunt, quam ejus qui habent virum. Nostra virum non habet, sponsum habet. Habet sponsum sane doctrinæ; Verbo, sine illo fluxi pudoris, quasi sponsa innubit aeterno.

HINNI, QUE NON PARIBAS, — q. d. Gaude ad similitudinem hinnientis equi, cum equo ac sua proli et equulo aghinunt, praesertim pars aliquæ victoria. Ita S. Hieronymus. Est catastrophæ. Hinni enim equus hilaritatem, profutus letitiam jubilum et triumphum Ecclesie significat.

Terio, confirmatur juramento de repudiatione non amplius iteranda, 7-10;

Quarto, premonitur de stabilitate et ornatu per charismatum abundantiam, de pace conscientie et integratore fama per scientiam et justitiae dona, de incremento et copia per gentium conversionem accessoriis, 11-15;

Quinto, instruunt de conatu hostium, manu et flagra adversantium incassum cessuro, 16, 17.

MULTI FILII DESERTAE, — q. d. Ecclesia plures dabit filios Deo quam Synagoga. Alludit ad Sararam et Agar; Sara enim Ecclesia, Agar Synagoga fuit typus. Dicitur Sara *deserta*, quia cum videret ex se non esse spem proli, pro se ancillam suam Agar viro substituit; unde ipsa copula viri abstinentis, ut patet *Genes. xv. 3*, ab eo videbatur deserta.

DILATA LOCUM TENTORI TUL. — Notat S. Hieronymus in voce tentorii ac tabernaculi, alludi ad tabernaculum Mosis factum in Sina. Hoc enim quasi mobile Dei templum, erat typus Ecclesie et templorum Christi. **Secundo**, fideles habitantes in Ecclesia terrestri, non habere hic firmam domum, sed quasi hospites et viatores degere in ea, quasi in tabernaculo; ac tendere ad domum eternam paratam in celo. Ecclesia ergo hic tota habitat in tabernaculo, quasi advena, et transiens in celum, quasi domum et sedem suam.

NE PARCAS LABORAT aut sumptui, sed omni studio et sumptu LONGOS FAC FUNDICULOS TUOS (ut tam numerosam sobolem tibi obveniatur tabernaculo tuo excipias, q. d. Tot succrescenti tibi filii fideles, ut locum et tempora ad eos conregando dilatare et ampliare, ac plura edificare debetas). CLAVOS TUOS CONSOLIDA — Quia usque ad finem mundi, immo in eternum duratura es. Hi enim imperativi, *fao, consolida*, significant futurum, Deum scilicet dilataturum per omnes gentes et provincias, et solidaturum Ecclesiam in perpetuum, cum Synagogam sola Iudea concluserit, et post modicum tempus abstergerit et abrogari. Hoc est enim quod de ea ait Jeremias, *Thren. n. 6*: «Dissipatio quasi horunt tentorium sumum, demolitus est tabernaculum suum.»

3. AD DEXTERAM ENIM ET AD LEVAM (ad Orientem et ad Occidentem, id est quaqueversum per omnes mundi plagas) PENETRANS. — Hebreo 13¹ *taphros*, id est irrumpens, percurrentes, vi, zelo et multitudine tuorum filiorum instar militum, qui in quavis hostium regiones, etiam munitionibus irrumpunt, aut instar seminis, vel arboris et radices, v. g. palme, quae quaqueversum esse potenter diffundit et radicat, itaque tantundem pariter sursum excrevit et diffundit, atque firma et omnibus consistit.

ET SEMEN TUUM (filii tui, puta Apostoli et Viri Apostolici, aliique fideles) GENTES HEREDITATIS. — Gentes subiecti et possidebunt, firmari et securi instar hereditatis. Alludit ad illud quod Deus Abrahe promisit, *Genes. xxi. 17*: «Possidebit semen tuum portas inimicorum tuorum.» Hoc enim semen carnale Abrahe fuit typus hujus semenis spiritualis Christi et Ecclesie.

ET CIVITATES DESERTAS, — a Deo, fide, lege, gratia et salute, quales olim fuerunt omnes extra Iudeam, et nunc sunt in India, Japonia, Mexico, etc., quas quotidie fide Christi magis magisque illustrari, et fidelibus augeri audimus et gaudemus.

INHABITANT. — Tum quia viri Apostolici ibi do-

mos, templa et aras figent; tum quia incole ab eis convertentur, fiantque Christiani, et semen, id est filii, Ecclesie, q. d. Predicatione filiorum nostrorum, o Ecclesia filios, id est Gentes fideles, habebitis in urbibus desertis, hoc est infidelibus. Ita Vatabulus.

4. QUA CONFUSIONIS ADOLESCENTIE TUE OBLIVISCERIS, et OPPROBRII VIDUITATIS TUE NON RECORDABERIS.

— Ecclesia constat Iudeis et Gentibus. Iudeorum adolescentia fuit tempore Mosis, sub quo caput et crevit Synagoga. Confusio fuit adoratio vituli aurei, aliaque eorum sceleris tum in Egypto, tum in deserto. Viduitas fuit in captivitate Babylonica, de qua dicitur *Thren. I. 1*: «Facta es quasi vidua domina Gentium.» Gentium vero adolescentia fuit secunda etas mundi, scilicet que fuit paulo post Noe, immo sub Noe (unde et ejus minimi vers. 9), tempore Abraham (Noe enim vidit Abraham), et deinceps. In Noe enim pactum initit Deus cum omnibus Gentibus, *Genes. ix. 9*; sed paulo post Gentes a Deo definxerunt ad idola, et ex omnibus unum Abraham cum sua familia elegit sibi Deus in populum. Nam Noe mortuus est, cum Abraham esset quinquaginta annorum, cumque mundus idolatria et impietate esset plenus. Unde Deus ex ea ad sui cultum evocavit Abramum, cum ipse 75 esset annorum. Quocirca pro adolescentie hebraica est *כָּבֵד יְמִין אַלְמִין*, id est absconsonum, quia *רֹאשׁ* *אלְמִין*, est adolescentia innupta et virgo, a viro domi abscondita. Sic et Gentilites infidelis quasi innupta, a Deo se abscondebat, et latibus querebat, in quibus sua superstitiones, sorores et sceleris teneri et abscondere. Totum ergo Gentilitatis tempus ante Christum vocatur adolescentia, sive virginitas et absconsio, quia ipsa respectu Dei Ecclesie sponsi, erat quasi pura vaga et innupta (sic enim adolescentes vocamus eos qui non sunt conjugati, etiam si grandavisi), et quia ipsa in tenebris infidelitatis et pudendorum criminum se abdebat et abscondebat.

Secundo, hoo idem est tempus viduitatis Gentium. Populus enim Gentium statim in adolescentia, id est statim post ortum sui in Noe, factus est viduus, id est sine Deo, et deflexit ad idola et vicia. Si ergo species eum, ut in Noe parente suo copulatus fuerat Deo, factus est viduus: sin species eum, ut a fide Noe deservit, utque quasi alijs copiti esse gentilium populus, fuit *גְּזַרְעָלֶם* quasi adolescentulus innuptus et virgo. Ab ortu ergo gentilissimi Gentilium sive populus Gentilium, fuit virgo. Porro hoc tempus vocat opprobrium viduitatis, tum quia in illo, ob sceleris, a Deo desertus, et Instar viduae derelictus fuit Gentilium populus; unde vers. 6, vocat eum «uxorem abjectam», i. e. repudiatam, tum quia filiorum spiritualium, i. e. fidelium, erat sterilis. Sterilitas enim apud Iudeos et Gentes erat prouerbium: Opprobrium ergo viduitatis est opprobrium sterilitatis. Significat itaque Prophetæ, quod Christus Gentilitate ita derelictum

et ab adolescencia a Deo abjectam, ac repudiatam, ad se vocat, sibique quasi sponsam copulari, ac generosa sohle secundam efficerit. Ita ut ipsa jam felix, leda et gloriola, prioris sterilitatis et opprobrii prorsus obliscatur. Ita Forerius, Sanchez et alii.

5. QUA DOMINABILITATI TUI QSI FECIT TE, DOMINUS EXERCITUIT NOMEN EJUS. — Dominabilis, id est maritabilis, te et quasi uxorem matrimonio sibi copulabit, ille ipse, qui est Dominus exercitum et Dominus universae terre, quam proinde tibi aequo ac sibi subiecto; te, inquam, quae eras inupta, vidua et derelicta. Agitur enim hic de matrimonio Dei et Christi cum Ecclesia, et hoc significat hebreum *בְּנֵי בָּאָת*, scilicet tam maritum quam dominum; maritus enim est quasi dominus uxoris sua. Unde Vatablus et Forerius vertunt: *Quia maritus tuus erit qui fecit te, Jehovah sabath nomen eje.* Haec cara Abraham maritum vocat Gen. xviii, 12. Sic S. Natalia, uxor S. Adriani Martiri, eum dominum vocabat, ut patet ex eius Vita. Nam lex naturae est, quam feminæ sancti Deus, Genes. iii, 16: «Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.» Unde S. Augustinus assent et citatur in cap. Caput, i fin. xxxiii, *Quesit. V.* Feminas viri sub servire communi lege natura. » Et Apostolus, I Cor. xi, 3: «Omnis, aut, viri caput Christus est: caput autem mulieris, vir: caput vero Christus, Deus. » Et Aristoteles, lib. II *Eccles.* cap. 1: «Existimare, ait, debet mulier vere composta, mores viri esse legem vite sua imponit sibi a Deo. » Et Pittacus unus ex septem sapientibus Graecie: *τούτους οὐτι*, id est «dominare uxori. » Quia et maritum cum propinquis, apud priscone Romanos, fuisse judicem uxoris, cum illa fama aut capituli rea ageretur, docet illa lex Romulii apud Suetonium in *T. ero.* cap. xv: «Adulteriori convictiori vir et cognati, ut volenti, necanto. » Quocirca S. Ignatius ad Antiochenenses: «Mulieres, ait, honorificet viros suos, et non audeat eos proprio nomine vocare, sed communici, discenda, «domine mihi,» ut Bethesdae David maritum, dominum vocat, et se ancillam eius. III Reg. 1, 47.

6. QUA ET MELIEREM DILECTAM — T. quis dat causam, our versa, preceo dixerit: «Redemptum tuum sanctus Israel, » id est Israels, q. d. Deus redimet, id est tu eras ut mulier derelicta et repudiata, id coquere, et afflita et miserabilis; ab hoc approbato et cuncta Deum redimet et liberabit te, assumendo te in conubium et toris socialis; quia ipse tam misericors est, quam tu misera, inquit est ipsa misericordia. Hoc est quod ait S. Leo, serm. 2 *De Nativ.*: «Deus omnipotens et clemens, enijs natura bonitas, cuius voluntas potentia, cuius opus misericordia est, statim ut nos diabolica malignitas veneno suo mortificavit invidie, praedestinavit Christum in carne ventrum, qui natu ex Virgine, violatorem humanae propugnacis incorrupta nativitate damnaret, » etc.

UXOREM AB ADOLESCENTIA ABJECTAM, — id est repudiata: hinc eam vocavit paulo ante adolescentiam inuptam et viduam, quia repudiata est quasi inupta et vidua; licet enim haberit maritum, tamen ab eo statim rejecta, eum habere debet, quod perinde est, ac si nunquam haberet. Unde vocatura virgo, aequa ac vidua. Virgo, quia vir copulata marito; vidua, quia mox ab eo fuit repudiata. Hoc est quod ait Paulus. Ephes. ii, 42: «Erat illo in tempore sine Christo, alienata a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoco mundo. »

7. AD PUNCTUM IN MODICO DERELIQUI TE, ET IN MISERATIONIBUS MAGNIS CONGREGARIO TE. — Nota hic punctum vocari tempus bis mille annorum, quod fuit ab Abraham usque ad Christum, quo Gentilias Deo fuit derelicta et repudiata; quia respectu eternitatis, et quia deinceps Deo conjuncta esset, factaque eterna ejus viror, prius tempus est instar puncti, inquit S. Hieronymus. Frustra ergo Iudaei Christo objicitur ad punctum. Num patet ipsi cum haec referunt ad suum Messiam, quem ipsi jam a 1600 annis frustra expectant, nobis obijicitibus et ad punctum, respondent 1600 annos esse punctum, respectu eternitatis. Itaque haec ipsi cornicium oculos configunt.

Tropologicus S. Ambrosius, q. d. Ad punctum in hac vita te tentationibus quasi dereliqueris, ut servata corona te afflicterem. Unde haec allusio videtur S. Petrus, epist. i, cap. 1, vers. 6, cum ait: «In quo exultabis, modicum nunc si oportet contristari in variis temptationibus; » et S. Paulus, II Cor. vi, 17: «Momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in subtilitate eternorum gloriaris pondus operatur in nobis. » Haec sunt enim miserationes Domini, ut ait hic Isaías, tante et tan magna, ut obruant omne præteriorum serum, tempus, ut illud videatur huius instar puncti et momenti. Unde mox illis verbis idem explicans et incolueans, subdit:

8. IN MOMENTO INDIGNATIONIS ABSCONDI FACES MEAM PARUPUM A TE, ET IN MISERICORDIA SEMPERTEA MISERETUR SUX TUL. — Nota: Abscondi, vel ovescione faciei Dei, in Scriptura significat et reipsa adducta, ut omnem malum, sicut illuminatio vel ostensione vultus ejus, omne bonum. Sicut enim sole absente, vel ob nebulas se absconde, omnia ceperunt tenebras (nam «sol mundi est oculus, per quem videt omnia tellus»); at eo redeunte et as ostendente, omnia apparent lucida, lata et vivida: ita multo magis se res habet in Deo, qui inreatus est et immensus orbis sol. Hujus solis de quinque inducent nebulas, id est peccata nostra, que chaos magnum et nihilum inter nos et Deum efficiunt. Ipsa enim ex se est lux, perennes emitunt radios, quibus «illuminat omniem hominem ventrem suum, hunc mundum; » nos ergo nebulas peccatorum dum ab aliis inducunt, obteginus et arcemus, quam ut de nobis illum obteginus et arcemus, quam ut de pelleret, descendit ad nos Christus: ergo factus

homo eam depulit, fecisse ut in luce degamus. Quocirca «sicut in die honeste ambulemus, » inquit Forerius.

Pro misericordia hebreorum est *תְּדִין chesed*, id est pietas, puta affectus ille tener, benignus et beneficis, quo parentes naturaliter amant proles, quasi viscera sua. Huc allusit S. Paulus ad Titum, m. 4: «Cum benignitas et humanitas apparuerunt Salvatoris nostri Dei; non ex operibus justitiae, que fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit. » Misericordiam haec vocat *טְמִינָה temimah*, quia affectum hunc non mutabit aut revocabit Deus, ut Ecclesia repudiet, aut illi aliam substituat, ut fecit Synagoga: sed in alterum Ecclesiam quasi sponsam habebit, amabit et proteget. Unde sequitur:

9. SICUR IN DIUBUS NOE ISTUD MMII EST, — q. d. Istud meum juramentum et pactum, quod per Christum sanciunt cum Genibus et cum Ecclesia, erit firmum et eternum, sicut pactum initum cum Noe de inhibendo deinceps diluvio, firmum fuit et eternum. Legit Noster *בְּנֵי bine*, id est in diebus jam legunt *כִּי kime*, id est quia ayez. Unde vertunt, *aqua Noe hoc mihi erit*, q. d. Videor mihi esse in diebus aquarum Noe, aut ira mea erit instar diluvii, quod accidit tempore Noe, inquit Vatablus. Sicut enim haec Dei peccata mundi sub Noe diluvio obruit, ita et Gentiles omnes perdidit et damnavit per Christum. Rursus, sicut Deus juravit Noe se non amplius perditurum homines divitio: ita *juravit*: Christo se non amplius perditurum Ecclesiam ex Genibus collectam. Noe et diluvii meministi, primo, quia in Noe cepit renovatio tam generis humani, quam Ecclesia quam tunc Deus sibi despondit: sed mox ea ad idola et villa apostolante, eam repudiavit, usque ad Christum, quando repudiatum sibi reconveniavit, et novo coniugio astrinxit. Quod ergo cepit Deus facere Ecclesie tempore Noe, hoc restauravit et perfecit tempore Christi.

Secundo, quia Noe, reparator generis humani, typus fuit Christi redemptoris, aqua diluvii, baptismatis; area, Ecclesie; iris, crucis Christi. Hec enim Deum iratum placat. Ita S. Justinus, *Contra Tryphon.* lib. III, cap. i, cap. iii, vers. 20 et 21. Vide dicta Genes. ix, 13.

UT NON IRASCAR TIBI, ET NON INCREPEN TE, — ut scilicet iratus non perdam te, sicut perdi orbem diluvio, et Judaeos excidio. Per iram et increpationem ergo intelligi excludum, aut repudium: aliqui enim Deus irascitur Ecclesia, cum eam puniri, non ut perdat, sed ut purifex, q. d. Faciam ut, sicut aqua Noe non ultra operuerunt, nec opererent terram; sic nec sclerorum inundatio (hanc enim significat diluvium) eamdem obruat, neque mundus herum ad idola et villa pristina relatur; sed ea exsiccat et evenerit Christus: quo fieri ut amplius non irascatur tibi, o Ecclesia! nee increpem te, scilicet per diluvium aut exodium te perdendo: jactaberis quidem, ut area Noe,

aquis, id est persecutionibus, sed his non obrueris.

10. MONTES ENIM COMMOCERENTUR, — q. d. Citius montes e loco suo transferentur, quam ego designam tui miseri: aut, esto montes contra sanctum, ego tamen non commovebor, non mutabo sententiam, misericordiam, quam tibi promisi tum hic, tum Jerem. xxxi, 31, non revocabo. Ita 3. Hieronymus.

11. PAUPERCULA, TEMPESTATE CONVULSA. — Hebrei *עֲבָדָה soora*, horribiliter agitata, jacuta et prostrata. Est enim *Hophal*, quod significat passionem valitudi et efficacem, respondentem actioni et iustitiae effectu *Hophal*. Talis erat Ecclesia ait Christum deserpta a Deo; per Christum vero ex pauperula facta est dives et splendida, ex convulsa solidia, ex consolations inope, ea abundans. Hoc enim est quod subdit:

Ecce ergo STERNAN PER ORDINEM LAPIDES TUOS. — Chaldæus, Vatablus, Forerius et alii vertunt, *שְׁנָאַן בְּנֵי lapides tuos*, id est instar stibii, puta instar mulieris ornatae, que oculos depingit stibio, lapides tuos sculpam, hisque ornabo te, ait S. Hieronymus. Hebrei enim *בְּנֵי puch* idem est, quia affectum hunc non mutabit aut revocabit Deus, ut Ecclesia repudiet, aut illi aliam substituat, ut fecit Synagoga: sed in alterum Ecclesiam quasi sponsam habebit, amabit et proteget. Unde sequitur:

Ego preparo pavimentum tuum marmore colorato et fulgido, instar stibii, vel, ut vult Forerius, ipsum et stibio. Secundo, melius Septuaginta *puch* transferrunt, *carbunculum*; hinc enim est coloris stibii, ut *puch* idem sit quod affine et *nophach*. Hinc ipsi vertunt: *Ego preparo carbunculum lapides tuum*. Unde et Rabbini vertunt: *Quiscer faciam in carbunculo lapides tuos*, id est subterrânum lapides redifici tui carbunculos et sapphiros, q. d. Fundamentum tuum erit et carbunculus et sapphiris splendidum et pretiosum. Possumus enim utrosque hosce lapides, et utrumque verbum, scilicet, «sternam et fundabo, » ad fundamenta referre. Jam Forerius per fundamenta accipit pavimenta: nam fundamentum etiam dicitur, quod est in superficie terra; tuncque juxta Septuagintam, qui vertunt, *preparo*, vel sternam, *carbunculum lapides tuos*, sensu certi, q. d. Lapides, quibus sternam pavimentum tuum, erunt carbunculi. Solent enim reges et principes pavimenta cubiculorum vel dormitorum pretiosi lapide, ut marmore, iusterne: quin et Plinius, lib. XXXVII, narrat Neronis cubiculi uniuersorum fuisse instrata: sed ea nimis et insolite fuerunt Neronis lauditissime. Unde et Martialis, similem sub-sannans, ait:

Calcatusque tuo sub pede lucet onyx.
Simili modo Roma pavimenta templorum, ut S. Petri, S. Pauli, S. Ceciliae, et aliorum plurimorum, pretiosi et fulgido marmore, alabastro, Parrio, etc., strata conspicimus. Significat ergo Propheta Ecclesiam haec regum ornamenta, puta sapphiros, jaspides, etc., sibi vindicaturam; sed ita ut ea quae ipsi in armillis et dignis quasi pretiosis

gestant, ipso quasi vilia et exigua sibi subserviat
et pedibus calcet. Hic sensus congruit Latino,
sternam.

Verum planius ex Hebreo בָּרוּכִים marbit, id est
quiesceret vel jacere faciam, fundamentum acci-
pias proprie: nam in eo jacent et quiescent alii
lapides. Fundamentum ergo accipe, quod supra
terram existat, in quo ponuntur aliquot ordines
lapidum sectorum atque politorum ad elegantiam.
Nota: Hic et alibi describuntur fabrica Ecclesie,

quasi regie, sive basilice pulcherrimi et pretiosissime, adeo ut fundamenta eius sint e carbunculis atque sapphiris; propugnacula, ex jaspide; porte, ex lapide sculpto, ac reliqua proportionata; sine et lapisluzulio pulchris et pretiosis. Quae omnia symbolica significant, pulcherima, pretiosissima et solidissima fore charismata Spiritus Sancti, virtutes et sacramenta, que ei communabat, quibusque eam instituit et edificabit Christus. Kursum significat Apostolos, virosque Apostolicos, Sanctosque illustres, qui Ecclesiam vel

fundarunt, vel propaginaram, vel propagarunt, exercenti et ornariunt. Hi enim carbunculi fuerunt propter charitatem; sapphiri, ob celestem vitam jaspides, ob fortitudinem fidei, etc. Haec sunt opes Ecclesiae, spiritales scilicet potius quam temporales, quibus omnes regum opes excedit. Unde haec altitudines S. Paulus, *Ephes.* n. 19, ait: «Estis cives sanctorum, et domestici Dei: superadiecat super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu.» Apostolus enim quasi carbunculus, sapphiris, etc., aliis fidei et iusti, quasi lapides, licet minus praestosu[m] famen, inadiecati sunt. El Christus: «Tu es Petrus, et super hanc petram adificabo Ecclesiam meam.» Hinc et Zacharias, cap. ix, vers. 16, iuxta Septuagintam ait: *Lapidem sancti voluntarum super terram*. Quintino S. Joannes, *Apc.* xii, 19, fundamenta civitatis sanctae, id est Ecclesiae, asserti esse duodecim lapidis pretiosos, cosque duodecim Apostolorum denotare asseveravit. Ita Cyrillus, Procopius et S. Hieronimus.

Audi S. Hieronymum: « Carbunculus qui patratur, sive per ordinem steritur, videtur infinitius seruo doctrina: qui fugato errore tembrum, illuminat corda credentium. Hic est, quem unus de Seraphim tulit forcipe comprehensionis, ad Isaiae labia purganda, etc. Porro sapphirus, qui ponitur in fundamentis, coeli habet similitudinem et superioris aeris: qui talis est, ut possit Aristophanicum dicere cum Socrate: ἀποκριται ταῖς περιπολί τοῖς θεοῖ, id est secundum aeren, solemniter despicio. Sive cum Paulo Apostolo: Nostra autem conversatio in celis est. Ezechiel quoque Scriptura commemorat, quod locum in quo thronus Dei sit, sapphiri habeat similitudinem, et gloria Domini in hoc colore consistat, qui portat imaginem supercoelestis. Sed et proponamur urbis Dominice, huius est murorum sapphirini, aspidi et rubri: cuius nos nulli omnime

altitudinem elevantem se contra scientiam De-
struere atque convincere, et mendacium subj-
cere veritati. Qui ergo in disputando fortissi-
mum est, et sanctuarum Scripturarum testimonis robo-
ratus, iste propugnaculum Ecclesie est. •

Sic sapphirus est qui mente in cœlis versatur
quique aureis punctis, id estradis chiritalis, co-
lucet, et qui scalpi non præst, id est infractus e-
invictus est. Vide ea que dixi de sapphro, Exod.
cap. xxiv, 10, et Exod. xxviii, 18.

Denique S. Cyrilus per carboniculum accipit
Christum, quia, inquit, « qui in Christum credi-
tur, non pudebit, » quod sic probat et explicat:
Fideles cum sanguine Christi valde rubentur,
quantumcumque opprobriis et injuriis appetan-
tur, non possunt amplius rubore suffundi, ut
confusionem pre se ferant; quia jam per Christum
imitatione omnem confusione rubore indu-
runt: sicut est qui maxime natura estrubicondu-
nit, non potest amplius rubore suffundi. Hoc pium
est, sed mysticum.

12. ET PONAM JASPIDEM (Symmachus solis ver-
itatem, echedronium, ait S. Hieronymus) PROPUGNA-
CULA TUA. — Forerius verit: *Ei ponam propugna-
culas tuas*; Vatablus: *Fenestras tuis et cysalis
faciam*. Verum Septuaginta vertunt, uti et Noster:
Hebreum enim **תְּמִימָה scimacholach**, id est so-
laria, a **בְּשָׂרֶס** sonet, id est sol, deducit, neque
tam *fenestras*, quod solis radios adimit, quam
propugnacula significat orbicularia, excelsa et radi-
culis solis conciliuena, que eminus radicata con-
spicuntur, ut videantur esse soles quidam terres-
tiae: unde solaria vocantur. — Jaspidum, inquit
S. Hieronymus multa sunt genera; alii enim
est smaragdi habens similitudinem, qui reperitur
in fonsibus Thermoodontis fluminis, et vocatur
Grammatias, quo omnia phantasmatu fugari au-
tumant. Alius viridior mar, et tinctus quasi flo-
ribus; hunc in Phrygia monte Ida, et in profun-
dissimis specubus ejus nasci referunt, etc. Est et
alius jaspis nivi et spuma marinorum fluctuum
similis, et elementer quasi mixto eruere subridi-
culans. Hoc diximus, ut universa gratias spiritua-
les in Ecclesiis propugnaculis cognoscamus; quia
qui habuerit vanos timores fugat, et potest cum
sponsa dicere: Fratruis meus candidus et ru-
bicundus. *

Symbolice S. Hieronymus: « Quatnō, al, ordines lapidum Rationali intexti erant, Exod: cap: xxviii, 17. Ordo primus habuit sardianum, topazium, smaragdum: ordo secundus carbunculum, sapphirum, jaspidem. In quo notandum est quod ordo secundus lapidum etiam hic ponitur necum enim perfecta retinemus, nec ad primi pervenimus.

ET PORTAS TUAS IN LAPIDES SCULPTOS. — Est h[ab]itum
pallage, q. d. Ponam lapides sculptos in portuis : sive faciam portas tuas e lapidibus sculptis.
Recte verit, «scriptis, » hoc enim est Hebreus

COMMENTARIA IN ISAJAM PROPHETAM. CAP. LIV.

Theodotion vertunt γραφειν, id est sculpture; Aquila, πρωπαικειν, a quo verbum foratarum colatulae grammatical sensum sonat, » sit S. Ieronimus, in quibus imagines aut emblemata incisa sunt. Hia vita sacerdotis polita et sculpta esse debet, ut in ea quasi expressa videatur vita Christi et Apostolorum. Sacerdos enim est porta Ecclesie.

Verum Septuaginta, Forerius et alii pro redact
legant **πτραν** erach, per tech, vertuntque crystal-
lum; a radice enim **πτρα** carash, id est decalavit,
deducitur, diciturque **πτρα** kerach, id est gelu, eo
quod decalvet et quasi lugre faciat folia arbo-
rum, et gramina terre. Inde kerach significat crys-
tallum, que pelluet ex gelu, sive fit ex gelu, sive

humore concreto et conglaciato, si credimus Plinio, lib. XXXVII, cap. 11, Senecon et alii, quin et Hieronymus qui ait: « Vehementissimum Alpum frigoris, et inaccessum soli splenuncis concrecere aqua dicuntur in crystallum, et tactu quem lapidem, visu aquam esse. Per quo ostenditur eos, qui in foribus Ecclesiae sunt, nulla de hære sorde maculari, sed fidati esse purissime, et dicere cum Propheta: A mandatis tuis intellexi. Et ictib audire: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. » Crystallus ergo significat quam virtutibus splendere et candide debet sacerdos, qui quasi porta alios in Ecclesiis inducit et intromittit. Rursum, quam debet esse humilius aque ac constans, naturamque gratia superans. Crystallus enim ex aqua in lapidem concrevit et durescit. Ita et sacerdos a natura molli et fluida in robur Spiritus per gratiam durescat oportet.

ET OMNES TERMINOS TUOS (Septuaginta verbi, *muros tuos*) **IN LAPIDES DESIDERABILES.** — Hebreus, *desiderari*, id est speciosos et pretiosos, ideoque desiderabiles. Est hypallage, *q. d.* Ponam lapides desiderabiles in omnibus terminis tuis, *q. d.* Undique construam te ex lapidibus pretiosis: nullus in te erit lapis, qui non sit desiderabilis; quoconque te vertes, pretiosus quecumque calcabis, et omnium divitiarum abundantia perfrueris. Ila S. Hieronymus. Hi lapides significant omnes filios et iustos, eorumque virtutes et gratias; simulque innuant, in terminis urbium et provinciarum Christianarum erigendas et lapide crucis, imagines, altaria, sacella, aliaque Christianae fidei insignia in titulos, abolitis **omnibus** idolorum signis et titulis.

Quocirca moraliter S. Gregorius, lib. XVIII Mo-
r. xix: «Stravil, inquit, Deus in Ecclesia per
ordinem lapides; quia in ea sanctas animas me-
ritorum diversitate distinxit. Fundavit eam in se-
sapphiris, qui scilicet lapides, coloris aeriei in se-
similitudinem tenent; quia robur Ecclesia in
anabibus coelestis appetitibus solidatur. Et
quoniam jaspis viridis est coloris, jaspidem pro-
pugnacula ejus posuit; quia illi contra adversa-
rios meos sanctae Ecclesiae defensione objecti sunt,

13. UNIVERSOS FILIOS TIGS DOCTOR A DOMINO. —
Repete « ponam » Doctores Ecclesie, quasi carbunculos, sapphirios, jaspides et lapidos sculptoris, posuit in fundamento, propugnaculo et portis Ecclesie; nunc diaclipos eorum, qui eis quasi lapidis desiderabiles inadificabili sunt, destruit, atque doctes fore, non tantum ab ipsis exteriori, sed et interiori a Domino; sapientiam, pace voluntatis eorum impetravit, itaque per omnia bonis celestibus dilutem, ita explicat Christus, Joan. vi, 44. Nam cum dixisset : « Nem potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum », id probat, subdvens vers. 43 : « Est scriptum in Prophetis : El crunt omnes docebiles Deo », hebreaos 10, 22 : « limmule docebunt, gracie διδάσκαλοι των ουρανών, id est docti a Deo. Sto sepe Interpres verbis in *bilis*, accipit pro participio passive : ut incredibilis, pre incredibilis, desperabilis, pro desperatus ; persuasibilis, pro persuasus, vel persuadens. Erunt autem docti a

persuasus vel persuadens. Erunt autem doctri-
na, quia Deus interius in mente lumen super-
naturale intellectui, et plus impulsu voluntati
aspirans et immutans, eos docet et persuadet
ea que per vocem externam Christus, ejusque
discipuli eis proponunt. Opponit Christianos Iu-
deis. Hi enim exterius magis quam interius, pri-
mera per Prophetas, per Sacerdotes, per sacram
Scripturam a Deo docebantur, it veteri Testa-
mento. Hoc disserint tradit Jeremias, cap. xxxxi
33, cum de novo Testamento ait: « Dabo legem
meam in mentibus eorum, et in corde illorum
scribam eam ». Ita S. Hieronymus. Hinc Spiritus
Sanctus in Pentecoste datum est Apostolis, eiusque
specie linguarum igneum insedit, quasi per
eorum os loqueretur, atque eorum mentes et
linguis faceret ignitas, quae flammam divini
amoris in auditore ejacularentur. Tales Theodo-
diacti praeceteris fuerunt S. Antonius, Hilarius,
Paulinus, Franciscus, Dominicus et alii, ut dicit
Hebrei viii, in fine.

ET MULTITUDINEM PACIS FILIIS TUIS. — Repe-
ta « ponam. » Ex Christi doctrina sequitur pax fam-
conscientiae cum Deo, tum concordia cum prox-
mis, tum pax, id est prosperitas, et bonorum
omnium affluentia.

14. ET IN JUSTITIA FUNDABERIS. — Hoc est *funda-*
beris, ut veritatis Vatablus, q. d. Non est, o Ecclisia! o sponsa mea! quod timeas ne qua sedi-
tio, que fraudes, que vis et persecutio, quis hos-
tis, hanc pacem, doctrinam, gemmas et opes tibi
eripiat: nam ipsa tua justitia te firmabit, tu
sanctitas te tutabit: ne enim sine Deus te
possundari, qui justitia et sanctitatis est index
et propagator. Notent hoc res publica et magis-
tratus, regna, reges et principes, si velint tubum
et stabile habere regnum aut tempore publicum, funde-
te eam in justitia et sanctitate. *Justitia enim hic*
generaliter capit, et tam exteriores virtutes quam
justitiam particularem complectitur. Ita Haymo.

Secundo, Adamsus: « Justitia, ait, fundaberis, »
q. d. Facit Deus in te omnia justae atque or-
dinatae fiant: tum enim cuique justitia, id est
ordo cuique debitis, tribuitur.

Tertio, S. Hieronymus per *justitiam* accepit
ampliciationem, sive equabilatatem erga omnes:
« Ut nequaque, ait, minus gentis, sed totius
mundi Deus sit; qui vocat ad fidem suam servos
et liberos, Graecos et barbaros, divites et pau-
pores, nobiles et ignobiles, viros et mulieres,
parvulos et senes: et omnia quae in mundo vi-
dentur esse contraria. » Haec enim justitia est in
Deo, licet ea non obligetur; unde non fuit injus-
tia, nec personarum acceptior, canitatem Christum
Iudeus elegit, Gentes dereliquit. Verum primus
sensus est divinus et genuinus.

REDE PROCLAMAT A CALUMNIA. — Est propheta,
non imperium. Promittit enim Ecclisia, quia in
justitia fundata es, omnime securitate, q. d.
Tunc recedes et procul aberas a calumnia et pa-
vore. Jam per *calumniam*, primo, aliqui intelligunt
calumniatorem pristinum diabolum. **Secun-**
do, S. Hieronymus, peccatum omnemque specie-
mali. « Omnis enim, ait ipse, iniquitas et
rapina de calumnia nascitur. » **Tertio** et optime,
per *calumniam* accipe quanvis fraudem et ci-
viliationem; per *pavorem* quanvis violentiam, vires
et arma, que pavorem incutere possunt. Ita
S. Thomas, Vatablus, Adams, et Forerius, qui
ait: Duo sunt quae Ecclisia metum possunt in-
jicere: aut fraudes aut vis, hereticis aut tyran-
nici vel aere oppugnantes: ab utroque Ec-
clesiam suam tutam reddit Christus per justitiam,
qua cum justificavit. Si enim Deus justificet, quis
condemnet? si Deus iustus, quis expugnabit?
Justitia ergo seu justificatione tutam eris, firma eris:
neque universa diaboli machinationes, aut te de-
dicevere, aut opes tuas diripere poterunt. Hoc ita-
que versu crediderim Deum obviasse objectioni,
que ex tantorum divitiarum promissione ori-
poterat. Nam ut tuta est paupertas, ita ex adverso
divitiae fraudes et vis parantur. Considera hie, o
Christianus! quanti estimare debes hanc justi-
ficationem: nam quod Ecclisia sua promittit,
suis quoque promisso Christum credendum est,
tempore quod justificati pacem habeamus. Si ergo

justitiam retinemus, ut diabolus fremat, ut mun-
dins deciperemur, ut caro concepiscit; pre-
mtere possunt, opprimere non possunt, pacem
nilhomius retinebimus: ne ergo deseremus
justitiam.

S. Hieronymus tamen *recedere* proprie accepit
ut imperativum, q. d. Fundata es in justitia: si
ergo hoc tunc firmamentum servare vis, recede
a calumnia et fraude, sicut pariter recedes ab
omni pavore. Justitia enim faciet te securam.

QUA NON TRIENS. — *To quia non est cause,*
nec causam significat, sed consecutionem et ef-
fectum, idemque est quod *unde vel quicquid*, ut
et sepe alibi. Hoc enim est Hebraeum 12, q. d.
Recedes longe a calumnia, unde eam non timebis;
et a pavore, unde illa non suprincipinquit tibi.

13 et 16. ECCE ACCOLA VENIT (Duo potest ^{Vera 13} g-
mere Ecclisia, ut dixi, scilicet calumniam et vim; ^{et 16}
ad calumniam a Gentibus subsannitantibus, quod
adorant Christum crucifixum (hoc enim eis istum
victum videbatur); vim ab armis fabrorum et militi-
um. Prius hic excludit, q. d. Accole, id est Gen-
tiles omni alieni a Deo, et hostes tui, o Ecclisia!
Gentili Deo operante adjungentur et subiecissentur.
Unde pro sannis et cauillis pristinis, delibet tibi
laudes et praeconia. Posterior excludit cum ait):
Ecce ego creavi fabrum sufflantem (qui scilicet
follium suscitat ignem, quo candefaciat ferrum)
et proferentem vas (id est instrumentum, v. g.
maluum) in (ad) opus sum (ut scilicet malleus
ferrum ignitum tundat, ex eo cudit gladium,
lançetum aut hastam. Pari modo) ego creavi re-
rectores (id est tyramum, hostem et militem,
natum et destinatum) AD DISPERDENDUM, —
q. d. Non est quod timeas arma hostilia, armis
et parvorum, aut ipsos hostes armis instruc-
ti, et paratos ad te trucidandum et disperden-
dum: quia tam ipsi quam corum exercitus,
arma, fabri viresque omnes in mea manu sunt.
Ego ac creavi et dedi, efficiemque ne tibi obiuri,
sed subsint, aut volentes, convertemdo se ad te:
aut nolentes, subjungando eos tibi. Cum ergo ego
jubem te esse securam, non est quod metas:
faciam enim ut ipsi vel armis suis contra te uti
nequeant, aut ut sis utitur ad tuum non oppugna-
tum, sed propagationem et tulam.

Hic sensu consentiunt Septuaginta; vertunt
enim: Ecce proseliti accidenti tibi per me, et erunt
coloni tui, et ad te confluunt.

Mystice S. Hieronymus, Haymo, et Adamsus ¹⁶
per *fabrum* accipiunt diabolum, malorum om-
nis, et fabrum et artificem, qui carbones suf-
flat in igne, dum tyranos, hereticos aliquosque
hostes suscitat et inflammat, ut per quanum
Christianos. Hie eos educti tanquam insumenta
sua, ut per eos opus suum faciat. Hie etiam est
interfector eorum qui incredibili sunt futuri. Verum
omnes qui contra te, o Ecclisia! ab hoc fabro
sufflante sunt fabricati, non dirigentur, sed et
presentes peccatas sentient et aeternas.

Pro fabrum ad disperdendum. Septuaginta ver-
tent contrario, non ut faber, non in perditionem:
quod S. Hieronymus et Cyrilus sic explicant,
q. d. Ego te reformo et refingo, o Ecclisia! at
non ut faber ferrarius, qui vasa sua in melius
quidem refingit et recedit, sed ita, ut, cum sis
satis usus fuerit, ea abiciat et perdi sinat: non
enim ad eorum commodum, sed ad suum illis
utilit. Verum *reformo* et *reformationem* quadam
spirituali jugiter duratura et aeterna, non ad
meum, sed ad tuum commodum, de qua Domini
nus dixit Nicodemo: « Nisi quis renatus fuerit
ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in
regnum Dei. » Iohn. iii, 5. Verum primus sensus
est genuinus; ut et prior nostri Interpretis locutus
est verso.

Denique Forerius ex Hebreo sic verit: Ecce
congregando congregabit se (globus hostilis), deficit
et non sit; quicunque congregabit tecum (contra
te), iuste hi cadet: sic fere et Vatablus, q. d. Qui-
cumque colligent arma et milites contra te, hi
ad pedes tuos eadent, occumbent aut succum-
bent; nam hostes tui, hosties moi sunt: qui te
tagit, tangit pupillam oculi mei: qui te op-
pugnat, me oppugnat, ut haec allusaret Christus,
dicens: « Qui non est mecum, contra me est; et
qui non congregat mecum, spargit. » Matth. xii,
30. Qui enim contes. Denim pugnat, vires non
colligit, sed dissolvit et dispersit. Si sic veritas,
haec pertinet ad vers. sequentem: sed huic ver-
sione plausum dissonat Nostra et Septuaginta; que
sane magis consensit Hebreo: *Si* quia enim signifi-
cat peregrinari et adveni; non autem, ad
interdictum enim *justitia*, pro ipso justitia preceps
poterit, inquit Forerius. Hie enim congregatur
et repudiat calumniam, q. d. Pro calum-
nia, quam passa es, accipies praeconia et *justi-*
tia tua elogium.

47. Non DIRIGETUR, — non habebit successum,
non proficiet, non pertinet ad effectum, ad

quem ab hoste dirigitur, ut scilicet Ecclisia
proferat aut pessum.

Et OMNIS LINGUA (calumniatricem, de qua
vers. 14) RESISTENTER TIBI IN JUDICO, JUDICABIS, —
q. d. Vim et tyrannos avertet et propulsabit
Deus; calumniam et calumniatores, hereticos et
similes, tu ipsa, o Ecclisia in tribunal tuo judi-
cabis et condemnabis: calumnia et blas-
phemias Gentilium et Paganorum, justo bello,
per Christianos principes *judicabis*, id est vin-
dicabile et compesces.

Hinc patet Ecclisia esse judicem controver-
sarium fidei, ad eamque iudicium de heresi et
hereticis pertinere.

HIC EST HEREDITAS SERVORUM DOMINI. — Epiphon-
tius claudit ante dicta, q. d. Hic est soror
quasi hereditaria, que Ecclisia et servis Domini
ab eo obveniet: scilicet, ut sint locupletis gem-
mis et bonis colestibus, justitia, sanctitatis et pace
plena fruuntur; haec interurbans et hasce eorum
opere diripiunt nemo possit; sed ipsi omnes immi-
cos superent, eosque condementur aut convertant.

Et JUSTITIA FORUM APUD ME. — « Justitia, » pri-
mo, accepi possunt iusta opera, q. d. Iusta eorum
opera apud me servantur, semper mihi obver-
santur; unde ego illi mercedem presentem, jam
dictam, et eternam in eolis retribuam. Ita Vata-
blus. **Secundo,** « justitia, » id est justitiae merces
et premium, q. d. Ego justitiae premium, scilicet
sororem jam dictam, eis rependam. **Tertio,**
« justitia, » id est justificatio et iusta. Interdum
enim *justitia*, pro ipso justitia preceps po-
nitur, inquit Forerius. Hie enim congregatur
et repudiat calumniam, q. d. Pro calum-
nia, quam passa es, accipies praeconia et *justi-*
tia tua elogium.

CAPUT QUINQUAGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Capite praeced. etiam raxit opes pacem, splendorem et felicem sortem filiorum novi Testamenti: nunc ad eadem singulos invitat, ut fidem Christi capessendo, tisfructur, relictis vanis suis rebus et spibus. Secundo, vers. 3, promittens eis fadus novum, monet ut Christum dicem et preceptores sequantur. Tertio, vers. 10, firmas fore hasce suas pollicitationes, exemplo nivis et imbris asseverat. Ac proinde, vers. 12, quanta futura sit fidelium latitia, felicitas et gloria enarrat. Forensis, in fine capituli, putat hoc copul pertinere ad Iudeos: illos enim invitat ad Christum, et quia non habent venire, substitui eis Gentes. Judei enim siti adventus Christi laborare videlandi, et appendebant argumentum suum non in saturitate, quia justitiam quererant in victimis et inanibus ceremoniis legis, que animam non sicutant. Hortal ergo ut eam querant in Christo; quoicunque, vers. 3, promittit eis novum Christi fadus. Verum quia praevidebat eos spreturos Christum, ministrum, vers. 4, sive Christum et fadus hoc translatrum ad Gentiles. Quocunque, vers. 6, hortalatur Iudeos, ut matura respiciant, dum tempus habent. Et ne obijciant verba et promissa Dei, eis de Messia facta, non posse esse vacua et irridita: respondet, vers. 10, ea in Gentibus completa, quibus proinde, vers. 12, omnia lata et felicia promittit. Verum nil est, quod cogat verba Prophetarum generalia ad Iudeos restringere: tam ergo Gentiles, quam Iudeos ad Christum invitati [1].

1. Omnes sicutientes, venite ad aquas: et qui non habetis argentum, properate, emite, et comedite: venite, emite absque argento, et absque ulla commutatione vinum et lac. 2. Quare appenditum argentum non in paubus, et labore vestrum non in saturitate? Audite audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima-vestra. 3. Incline aures vestram, et venite ad me: audite, et vivet anima vestra, et feriam vobis quem pactum semperternum, misericordias David fideles. 4. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac praecipitem Gentiibus. 5. Ecce gentes, quam nesciebas, vocabis: et Gentiles, quae te non cognoverunt, ad te current, propter Dominum Deum tuum, et sanctum Israel, quia glorificavit te. 6. Quereret Dominum, dum inveniri potest: invoke eum, dum prope est. 7. Derelinquit impius viam suam, et vir iniquis cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et misericordia eius, et ad Deum nostrum: quoniam multus est ad ignoscendum. 8. Non enim cogitationes meae, cogitationes vestre: neque viae vestrae, via mea, dicit Dominus. 9. Quia sicut exaltantur colli a terra, sic exaltata sunt viae meae a viis vestris, et cogitationes meae a cogitationibus vestris. 10. Et quomodo descendit imber, et nix de celo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit, et dat semen serenitatis, et panem comedenti: 11. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non reveretur ad me vacuum, sed faciet quicunque volui, et prosperabitur in his, ad quae misi illud. 12. Quia in latitia egrediemini, et in pace deducimini: montes et colles cantabunt coram vobis laudem, et omnia ligna regionis plaudent manu. 13. Pro salutem ascendit abies, et pro urtica crescat myrtus: et erit Dominus nominatus in signum aeternum, quod non auferetur.

4. OMNES SICIENTES. — Hebreorum est: *O vos omnes qui sicutis venite ad aquas.* Hoc est, ut Chaldeus, omnes discere, et situm cupiditatis extinx-

(1) Hic incipi veluti tercia secunda pars vaticinorum Faise, pertinens ad Ecclesie christiana constitutionem. Eam vero, ut bene nota Cornelius, cum felicitatem Christianorum descripsisset, Jane Deum inducit invitatum homines ut tantis bonis per Christum allatis trahi velint; quia quidam invitato,

guere cupientes, omnes veritatis et sapientiae satiatis avidi, venite ad aquas doctrinae et gratiae Christi, ex iis haerite et bibite sapientiam et spi-

Primo, gratuito beneficium offert, 1, 2;
Secundo, antiquum cum Davide pectum, interventu Christi in testem gentilium dati ad illos protinus exhibet, 3-3;

Tertio, promptitudinem et penitentiam ut conditionem tanti beneficii obtineendi postulat, 6, 7;

ritum Evangelicum, itaque sitim animi vestri, sitim veritatis, sitim sapientiae celestis et salutiferae redat. Huius allusio Christus, *Jean. vii. 37*: « Si quis sitis, veniat ad me, et bibat. » *El Matth. XI. 28*: « Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. » Et ad Samariaitanam, *Jean. iv. 13*, haec de re disserens.

Vere Nazianzenus, orat. in S. Baptisma, que est 40: « Sitit, sit, siti Dominus, et si tanto bono, sine labore et facilime, scilicet accedendo tantum ad fontem, potiri possumus, cuius dementia est, tantum bonum differre? » Quocunque sitim eam, hic ad aquas invitatis, suscitat et excusat, ut innotam nobis ex concupiscentia sitim vano scientia, sitim honoris, sitim auri et argenti, sitim viniti et pulparum; sitim verae sapientiae, sitim honorum, opum et pulparum spiritualium et celestium surrogat (Unde Septuaginta vertunt, ex: ali; *hen qui sititis*, scilicet vanitates). Hoc enim, non illa animam salire et explore possunt. Ita sitibet David, *Psalm. xli. 3*: « Silvum anima mea ad Deum fontem (hebreo, *fortem*) vivum, » Christus enim est fons vivus, qui nunquam siccatur, sed juges et copiosus scaturit aquas, salientes in vitam eternam. Et S. Joannes, *Apostol. xxii. 17*: « Et spiritus et sponsa dicunt: Veni. Et qui audiit, dicat: Veni. Et qui siti, veniat; et qui vult, accipiat aquam vite, gratis. » Unde ipse jam senex, oplausque dissolvit, et Christo frui, vers. 20, respondens huic invitationi, ait: « Etiam venio cito: Amen. Veni, Domine Jesu, » q. d. Veni, mi Jesu; veni, amor mi, gaudium meum, delicia mea.

Et COMEDERE. — Ille patet Deum non tantum aquam ab ibendum, sed etiam cibum ad comedendum offerre. Nimirum doctrina et gratia Christi sunt cibus quam potius anime: uti et sancta eius Sacramenta, praesertim Eucharistia. Unde ipse servos qui vocarent invitatos ad coenam opipare instruam, *Matth. xxi. 4*.

EMITE ABSQUE ARGENTO. — Pro *emite* hebreum est *שׁבַּר*, id est frangere, id est cibum et panem frangendum comparare, et emite: quia enim comes tibi solerant frangere et dividere panem, hinc panem vocarent *שׁבַּר*, id est fracturam, vel cibum frangendum. Inde *שׁבַּר*, id est frangere, per metalepsim significat fracturam, id est panem, comparare et emere. « Emite » ergo absque argento, id est comparare et accipere gratis. Ita S. Hieronymus et Cyrilus. Acute quoque et pie S. Bernardus, serm. 2 *De Resurrectione Domini*: « Haec, ait, num propter voluntatis emenda sunt, ut communis fiat quae propria fuit. Porro communis voluntas charitas est. » Huius allusio Christus, *Apostol. iii. 18*: « Suade tibi emere a me a summa iguatu probatum. »

Quarto, misericordiam longe humana indulgentiorem spondet, 8, 9;

Quinto, efficaciam verbis divini fructiferam asserit, probatque, eventum felicem et latuorem sortis conversionem preannuntians, 10-13.

Quodnam est hoc aurum? et quomodo emittur? Respondere primo: Aurum hoc est pura et ignita Dei caritas, qua fortiter persecutes et adversa, etiam martyria, tolerat. Ille emittur; id est comparatur, non alio pretio quam oratione, lacrimis, penitentia, bonis operibus. » Hoc aurum, inquit ibidem Rupertus, eme pretio plus confessio-nis, et iugi memoria propria fragilitatis, semper memorando, quid ex te sis, quid a Deo acceptis. Ut locuples fias, id est addatur tibi gratia, et vestimentiis albis induaris, non ex operibus tuis, sed ex eadem gratia largitionis.

Addit Ambrosius, lib. *De Joseph patriarcha*, cap. vii, hoc aurum emi argento, non nostro (peccator enim nullo opere aut merito mereri potest primam gratiam), sed Christi, scilicet pretio sanguinis Christi. « Emite, inquit, sine argento: neque enim pretium quiesvit a nobis, qui pro nobis sanguis sui pretium solvit. »

Tertio, Nazianzenus, orat. in S. Baptisma, respondet Deum ob ingenium suum bonitatem, qua nostram salutem optat, nostrum desiderium gratiae et salutis estimare pro pretio: « O miram, inquit Nazianzenus, beneficentiae celeritatem! o facilem contrahendi rationem! hoc bonum solo voluntatis pretio emendum tibi proponitur; appetitionem ipsam Deus ingentis pretii loco estimat; stitit iuri, bibere cupientibus potum praebet; cum a Deo beneficium petitur, beneficio affici se putat; prompta, munifica atque prolixa natura est; iungundus dat quam alii accipiunt. » Unde infort Nazianzenus, acudamus et augendamus esse hanc statim: ut plus gratiarum a Deo hauriamus et capiamus: « Hoc unum caveamus, inquit, ne jejunii ac minutis animi notam subeamus, pura, Deique liberalitate parum digna postulantibus. Beatus ille, a quo, ut ab illa Samaritana, potum Christus poscit, fonteque dat aqua in vitam aeternam salientem. » Et Clemens Alexandrinus in *Ezhort. ad Gentiles*: « Omnes sicutientes, venite ad aquas: Adforatur, inquit, ad lavacrum, ad salutem, ad illuminationem, prope clamans, et dicens: Do nobis, o fili! terram, mare, coelum; solummodo, o fili! patrem sitas, Deus tibi gratis ostendet. »

Quarto, Abbas Joachim in *Apostol. iii*: « Dat Deus, ait, gratiam pro gratia, *Jean. i. 16*; negotiatur ergo cum minori Dei gratia, ut majorem emamus et comparemus. » Et Thomas Anglicus: « Empatio, ait, est dispositio liberis arbitrii. » Verbum ergo emendi significat, quod magna debet homo facere, et multa conferre, ut idoneus sit a Deo accipere ista dona. Sic ergo empatio hec aucti industria arbitrii nostri. Sic *Prouo. xxxii*, dicitur: « Veritatem eme, » id est magnum labore et studio, etiam cum jactura rerum temporum, compara sapientiam: quidvis age, quidvis patere, ut eam assequaris. Ita Pererius. Et Dionysius Carthusianus: « Emte, inquit, pretio non condigno, sed congruo. Actus enim fidei, spei, penitentie, ali-

que sunt, quibus magno labore emittit, id est comparatur, hoc gratia. »

VINUM ET LAC. — Quas ante aquas et cibum vocavit, hic vocat « vinum et lac. » Per aquas ergo omnem potum intellectus, ex potu autem cibum colligendum reliquit: unde nominat hic « lac » quod iam esu quam potui servit. Per **vinum** ergo et **lac** quemlibet cibum et potum intellige. Nam

Eponi
colatus
vocaverunt
vinum et
lac, cur?

vinum sapidum est, calidum et robustum; lac suave et pingue. Unde his doabus Scripturis significavit quasvis epulas et delicias. Sicut ergo vinum et lac, primo, colore et sapore grata sunt gustu; secundo, suavem somnum inducent; tertio, aliarum rerum sensum ferunt: sic Spiritus Sancti doctrina et dona efficacissima et dulcissima sunt, mentem sapienter et tranquillant, atque a vanis desideriis et anxietatibus abducunt, eamque satiant, ut non sitiat in eternum, inquit Forerius. Unde Chaideus verit: *Venite et audiote absque pretio, absque pecunia (quae solet magistris dari a discipulis) doctrinam meliorum vino et lacte.* Porro « vinum » significat cibum et potum spiritualem, puta sapientiam et gratiam proficiendum et perfectorum (unde vinum vocatur « lac serum »); « lac » vero parvulum et incepitum: bisce enim convenient simplicitas, candor et innocentia. Hinc ex hoc loco Isaiae olim recons baptizatio dabatur vinum et lac, uti docet Nazianzenus superior. « Qui mos, ait S. Hieronymus, in Occidentis Ecclesiis hodie usque servatur, ut renata in Christo vinum laque tribatur. » Sicut in primitiva Ecclesia, iisdem dabatur mel et lac, ex eo quod dixit Isaiae de parvulo Christo, cap. viii, 15: « Butyrum et mel comedet. » Vide ibi dicta. Freclare S. Dionysius Areopagita, epist. ad Titum, docet divinam sapientiam cuique pro captu alimenta prebere, et « dicere divina et spiritualia eloquia, et rori, et aqua, et lac, et vino, et mellis merito assimilari; quoniam vivificandi et fecundandi, veluti in aqua; et ad incrementum perdicendi, ut in lacte; et recreandi confortandandi, ut in vino; et purgandi simul atque conservandi, velut in melle, vim obtineant. »

Fuse de hoc lacte et vino tractat Clemens Alexanderinus, lib. I *Psalog.* cap. vi, ubi, primo, dicit: « Verbum (id est Christus, qui est Verbum Patris) multis modis allegorice dicitur et cibus, et earo, et nutrimentum, et panis, et sanguis, et lac, et vinum. »

Secundo: « Utilis, inquit, est mixtura lactis et vini; lac enim a vino serescit et fuditur, et quidquid est ejus adulterinum, id tanquam per aquam suatum eductetur; sic fides serescere faciens carnales concupiscentias, hominem ad eternitatem contrahit—divinis immortalibus efficiens. »

Tertio: vinum est quasi calor et anima lactis coaguli. Sic « Ecclesia constat corpore, scilicet fido, anima vero spe, ut Christus constat carne et sanguinem (sanguinem enim veteres putarunt esse substantiam animae). Reversa enim sanguis

fidei est spes, in qua continetur, sicut fides est anima. Cum autem spes expiraverit, perinde ac si sanguis effluxerit, vitalis fidei facultas dissoluitur. » Si ergo lac est fides, vinum est spes, que lac est
fides, vi-
rum est
spes,
que

Septuaginta pro *לְאַתְּ חַדָּב*, id est lac, legentes alii puncus *כְּנִילָה* chelob, id est adipem, vertunt: *Ente vinum et adipem;* quod S. Hieronymus, Cy- ma sed illius, Procopius et Leo Castris recte referunt ad sacramentum Eucharistie. Hebrei enim adipem vel pinguedinem vocant id quod in qualibet re ledeissimum est et opifum. Tale autem in lege nova est Eucharistia, quae est « frumentum electorum, et vinum germinantes virgines, » ut sit Zacharias, cap. ix, 17: « De qua in sensu mystico ait Psaltes, *Psalm. LXXXVII. 7: « Chabril eos ex adipi frumento. »*

2. QUARE APPENDITUS ARGENTUM NON IN PANIBUS Vers. 2. (hoc est, ut sequitur), **ET LABOREM VESTRUM NON IN SATURATE?** — id est non in cibo et pane saturante. Est metonymia, panis enim saturans vocatur *saturitas*, quia eam inducit. Sic cap. LV, 12, *ebrietatis vocatur vinum inebrians.* Sub « panibus » quemlibet cibum ex pharsi Hebrei intelligo: inter omnes enim cibos, panis uti maxime communis est, ita et maxime alit et saturat, cum aliis obi sepe tantum irritant aut obtundant. Per *argentum* ergo intelligit laborem, industria, conduta, studia, etc. Sensus itaque est, q. d. *Cur, o mortales? vana hujus mundi bona, ut opes, honores, delicias, vanam sapientiam et eloquentiam, tanto studio et pretio sectantim, que non possunt mentem saturare?* Solus Deus, Deique gratia, doctrina, ac proserpunt Eucharistia, est panis, qui potest mentem reficare et satiare: cur hunc negligitis, et quisquillas tam care emitis? Unde ingemescit ad hanc hominum dementiam, v. 1: *Hoc, omnes stultis, venite, uti est in Hebreo.*

Idem dixit Plato, lib. VI *De Republ.*, qui illud videtur ex hoc Isaiae loco dideisse et accepisse. Fuit enim ipse Moses Atticus: « Qui bene, inquit, natus est, et qui vero amatorem est disciplinarum, non heredit in his bonis, que vulgas admiratur, que vere non satiant; sed perget porro ire, non delassabitur, sed mixtus vero eni, id est complexus animo verum ens, hoc est Deum, vere vivit, vere nutritur, vere saturabilis. » Et, lib. XI, docet hec bona que homines, quasi pueri, appetunt, et ob quod desertant, non magis satiare, quam epulantur qui somniant se epulari tunc: expericti enim famelicos se sentiunt, aequo ea Epula
bona ha-
bitum
in sum-
ma
cur?

Audiui miram historiam a Gubernatore civitatis Traiectensis in Belgio: Narrabat ille se cum primariis Nobilium invitatum fuisse ad alio ad prandium: ivi, inquit, cum aliis; splendidum invi- castrum, triclinium illustre, densam op-
param, epulis et deficitis omnibus instruetum. Bi-
habant et comedebant omnes hilariter. Ast ubi discesserunt, mox inani ventre famere coeperunt, et stomachus latrare, atque si nihil comedissent,

Nimirum opera magi eiusdem, hec omnia ope demonis adornata et peracta fuerant, erantque mere presagia. Videbant enim sibi comedere, que vix non comedebant, nec videbant. Talia sunt oracula mundi bona, speciem habent, non veritatem; oblationem, non saturitatem; Iudicium sunt *œculorum*, non pubulum animi. Ratio est, quia mens a Deo creata est ad imaginem Dei; unde infiniti boni, pons Dei, est capax; ergo nullo finito, tempi et umbratico, qualia sunt omnia terrena, expeli et satiare potest: sed dum unum habuit, non aequa famelica aliud querit, oreque semper aperto et hinc, insta voracissimi canis, aliis et aliis inhiat, nec unquam suam in glorium insatiablem exsaturatione potest. Videamus hoc in vinos et ebrios, qui plus bibunt, eo plus sitiunt, plusque bibere appetunt, dicuntque somper illud *Proverbiorum*, cap. xxiii, vers. 33: « Quando evigilabo, et rursus vina repe- rim? »

Solis ergo Deus est quies et saties animæ nostro: ideoque hebreia vocatur *saddai*, de quo plura dixi *Genes. XVII. 1, et Exod. VI. 3.*

AUDITE AUDIENTES, — id est diligenter audire et auscultare, non ut odiosi auditores, sed ut factores verbis et sermonis audit.

DELECTABITUR IN CRASSITUDINE. — *Vatablus, in pinguedine*, id est cibo illo pingui, qui est sapidus, magis que nutrit macro, quale est lac, in quo est pinguedine butri et casei; item pinguis caro, pinguis panis, etc. Tali est doctrina et gratia Evangelica, que mentem saginat et impinguat.

3. FERTAM VONSCUM FACTUM SIMPERTEM (novum testamentum, de quo vers. 6, mimirum) MISERICORDIAS DAVID FIDELES. — id est stabiles et firmas. Factum ergo hoc sunt misericordia Davidis promissa a Deo de Christo, in quo regnum ejus perpetuandum est; quique suo assecas debitat et beabit, dando eis affatim vinum dulcissimum, et lac pinguisimum, q. d. *Fodus*, quod vobis sicut feriam, totum est lacteum et melluum; totum est charitas et misericordia. Unde Septuaginta et ex iis S. Paulus, *Actor. XIII. 24*, vertunt: « Dabo sancta, » scilicet facta, « David fidelia, » q. d. *Praestabo fideliter et certissime pacta*, puta promissam Davidi misericordiam, et bona danda per Christum. Porro haec misericordia et haec bona recensentur tum alibi, tum *Psalm. LXXXVIII.*, qui incipit: « Misericordias Domini in eternum cantabo; » unde psalmus ille ab Hebreis vocatur *Misericordia David*. Ita S. Hieronymus, S. Thomas, Hugo et Forerius.

Dices: Quomodo S. Paulus, *Actor. XIII. 34*, haec fieri ex hisce probat resurrectionem Christi? Respondeo: Id recte facit, ex eo quod fodus hoc et misericordia Davidi de Christo promisso, sint de vita brevi et eterna, danda illi qui credierint et obedierint Christo tanquam mortis victori, qui resurgens ex mortuis, factus est primitus, dominus et rex resurgentium. Unde, *Psalm. LXXXVIII.*

Vers. 4.
Fidelia et
part. In-
te Domini
et miseri-
cordia
sunt est
Carissi-
morum
Tribus.

Secundo, Christus fuit testis divina voluntatis. Docuit enim nos quid Deus a nobis fieri velit, ut et placeamus, utque ab eo salutem in pacto novo promissam adipiscamur.

Tertio: testis fuit veritatis, veraque et sanæ ac salvificæ doctrine. Unde ipse ad Pilatum ait, *Joan. cap. xviii. 37: « Ego in hoc natus sum... ut testimonium perhibeam veritati. »* Hinc mox

subdi^l Isaias eum datum « ducem ac preceptorem Gentibus. »

Quarto, testis futorum in aeternitate. Testatus est enim apud omnes fore judicium universale, post resurrectionem, fore retributionem, operum tam malorum quam bonorum, fore pene gaudia aeterna, impis flamman gehennam et ignis inextinguibilis. Ita Theodoretus. Ille corundem non tantum testis est, sed et dum ad beatam aeternitatem, ac praecipiens modos et rationes, quibus eodem contendamus et perveniamus: ministrum, puram et sanctam vitam, opera fidei, spei, charitatis, penitentiae, eleemosyne, etc. Unde Joel, cap. II, 23, vocat eum « doctorem justitiae. »

Quinto, Joannes, *Alba Electorum*, cap. c., « testem, » inquit, id est principem. Unde explicans subdit, *ducem* Hebrei enim subinde testis vocatur *judex* judex autem vocatur *principes*. Sie, *Apoc.* III, 14, Christus vocatur « testis fidelis; » id est iudex stabilis, princeps aeternus. Sic Malachias, cap. III, 5: « Toto velocius » vocat iudicem acerrimum. Et *Psalm.* LXXXVIII, vers. 33: « Testis in celo fidelis; » id est princeps semipaternus in celo, sicut colum stabile est et ceterum. Est catastrophes. Deus enim et Christus est judex non moralis, qui saepe a falsis testibus decipiuntur, sed certus et infallibilis, utpote qui omnia videat, similque sit testis et judex. Ergo recte vocatur testis fidelis. Sed cur flebant testem vocant iudicem? Respondeo, per metonymiam, quia testes sunt causa iudicij, cur his scilicet damnetur, ille absolvatur. Judex enim debet iudicare secundum allegata et probata, puta secundum testes; lex enim dei sancti: « In ore duorum aut trum testimoniis stabit omne verbum, » *Deut.* XIX, 15. Illici testari contra aliquem, vel pro aliquo, re ipsa et in effectu est cum damare, vel absolvere, ut querant Dominum, cuius passio, redemptio et resurrectio instat, et prope est.

Quarto, Chaldaea, tempus quo Deus prope est, et inveniri potest, accipit tempus huius vite. Usque ad mortem enim patimur, Deoque reconciliari possumus. Totum enim hoc tempus est misericordia; quod sequitur, erit iustitia et iudicium. Neque enim tunc erit invocandi tempus, quando nemini proximus erit Deus; sed aliis quidem presens, alias vero nimis valde remotus, » ait S. Bernardus, serm. 3 *De Quadragesima*.

Mystice Theodoretus: « Dum prope est, » inquit, hoc est, dum veniam peccatorum a Deo adepti, ad eum amicitiam per gratiam accedunt. Sie enim iustis prope est Deus, non peccatoribus: quasi iustus hic horret Prophet, ut penitus et constantius Deum Deique cultum perquirat et ineat. Verum sequentia et precedenter indicant Prophetam magis loqui Gentibus impis et infidelibus: eas enim ad fidem et Christum vocat.

Peccatores ergo et penitentes hic exsitanter et invitantur, ut querant Deum. Ita sponsa, perdito sponso, eum requirent et ad eum anhelant, ait *Cant.* III, 2: « Surgam, et circuibo civitatem; per

est, a preconibus Evangelii eis decessus et gloria Christi, ac sanctitas Evangelii proponitur.

Huc allusit Christus, *Jean.* XVI, 4: « Paer, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus sacrificet te. » Hoc enim idem est cum eo quod ait hic Isaias: « Quia glorificavit te. »

5. QUERITE DOMINUM, DUM INVENTRI PERIEST. — Fecitis cum Deo proposul, vers. 3; hic conditio foderis proponit, quarum prima est:

« Querite Dominum, dum inventri potest. »

Primo, S. Hieronymus referit haec ad Judeos, qui erant tempore Isaei, q. d. *Vos*, o Judei, qui ^{propositi} non estis Christum auditi, ejusque fodus ^{Prima} capturi! audite me aliquos Prophetae, studentes vobis ponitentiam sanctamque conversationem in hac vita, ut per eam inventias Deum, dum tempus habetis prouinciarum et salutis.

Secundo, Forerius haec referit ad Judeos, qui fuerunt tempore Christi et Apostolorum, usque ad eorum exadium per Tulum. Toto enim hoc tempore propria eos erat Christus, Deus et salus, q. d. Prope est Christus: nam inter vos vivit et conversatur; ergo eum audiatis et acceptate, ne, cum transierit, frustra requiratis cum.

Tertio et genuine, loquitur Prophetam omnibus hominibus, tam Gentibus quam Iudeis. Omnis enim a Deo dispositus est Christus et salus. Tempus ergo, quo haec inveniri possunt, et proprie sunt, est tempus legis novae, quod proinde Apostolus, II Cor. VI, 2, vocal « tempus acceptable, et diem salutis, » de quo et Christus ait: « Regnum Dei intra vos est. » Ille etiam iussit Apostolos predicare, dicendo: « A Pontificem agite, approquinavit enim regnum Dei. » Quocirca recte Ecclesia usurpat haec Isaias verba tempore Quadrageimae, lisque quotidie monet fideles, ut querant Dominum, cuius passio, redemptio et resurrectio instat, et prope est.

Quarto, Chaldaea, tempus quo Deus prope est, et inveniri potest, accipit tempus huius vite. Usque ad mortem enim patimur, Deoque reconciliari possumus. Totum enim hoc tempus est misericordia; quod sequitur, erit iustitia et iudicium. Neque enim tunc erit invocandi tempus, quando nemini proximus erit Deus; sed aliis quidem presens, alias vero nimis valde remotus, » ait S. Bernardus, serm. 3 *De Quadragesima*.

Mystice Theodoretus: « Dum prope est, » inquit, hoc est, dum veniam peccatorum a Deo adepti, ad eum amicitiam per gratiam accedunt. Sie enim iustis prope est Deus, non peccatoribus: quasi iustus hic horret Prophet, ut penitus et constantius Deum Deique cultum perquirat et ineat. Verum sequentia et precedenter indicant Prophetam magis loqui Gentibus impis et infidelibus: eas enim ad fidem et Christum vocat.

Peccatores ergo et penitentes hic exsitanter et invitantur, ut querant Deum. Ita sponsa, perdito sponso, eum requirent et ad eum anhelant, ait *Cant.* III, 2: « Surgam, et circuibo civitatem; per

vicos et plateas queram quem diligit anima mea, » etc.

Ita Magdalena quiescit Christum et invenit is domo Simonis, ubi lacrymis pedes Christi lavans, apillis tergans, ore osculans, meruit audire: Remittitur tibi peccata tua. »

Apposite S. Bernardus, serm. 75 in *Cantic.*, citans haec Isaias verba: *Querite Dominum, dum inveniri potest. » Attende, ait, trax esse causas, que querentes frustrari solent, cum aut videlicet non in tempore querunt, aut non sicut oportet, aut non ubi oportet. » Erit enim « absque dubio cum inveniri non poterit, cum sollicito ultores Angeli arcebunt impios, ne videant gloriam Dei. Frustra in clamabunt et fatus virginis: minime prorsus jam ad eas exit, clausa janua. Sibi prouide dictum putet illa: *Queritis me, et non invenietis me.* » Tunc vii: *Ceterum nunc tempus inveniatis.* *Primo*, ergo tu, et in medio gehenna expectato salutem, qua jam facta est in medio terre. »*

Secondo, quare eo modo quo sponsa sponsum in *Cantic.* dicens: « Quasi si quis diligit anima mea: illa non tepida, aut negligenter, seu perfunctorie querit; nam corde ardenti et omnino infatigabiliter querit, plane ut debet. »

Tertio, vide no queras ubi non debet: « In lectulo meo, ait sponsa, quasi si quis diligit anima mea: in lectulo, inquit, vel immortaliitate eius, vel sublimitate. Que sursum sunt sapientia eius, vel deorsum; sed sursum queras superanda sunt, magna facienda est morum mutatio, humane cogitationes deponendas sunt, et assumenda divina: e terris in celum mentis et conversatione contendere et transcendere debet. »

7. DERELINQUAT IMPUS VIAM STAN. — Hic dat modum, quo querandus et inveniendus est Dominus, ut amicium et fedus cum ei inveniamus: si videlicet pristinum vitium viam et vitam relinquent, penitentes et virtutibus studeamus. Ita fecerunt in die Pentecostes tria milia hominum, qui ad concionem S. Petri in Christum, quem paulo ante crucifixarunt, credentes et penitentes, in gratiam et Ecclesiam ab eo recepti sunt. Ita dereliquerunt filius prodigius regiom longinquam et silvas pororum, reversusque ad patrem: « Pater, at, peccavi in celum et coram te. » Quocirca pater mox in eis amplexus et oscula ruit, atque pro parte lacera et atrita, decora nobilique stola eum induit, annulo ornavit et sibi adstrinxit, opuleque exceptit. Unde patet *derelinquat*, non significare nudam peccati derelictionem, sive resipiscientiam (quam solam heretici volunt esse penitentiam), sed et dolorum ac letestrationem, cum proposito emendationis et satisfactionis.

8. QUONIAM MULTUS EST AD IGNOSCENDUM. — Prærebat S. Fulgentius, epist. 7 ad *Venantium*, cap. IV: « In hoc multo, ait, nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, et omnipotenta misericordia

omnipotenter,

et omnipotenta benignitas in Deo, ut nihil sit quod nolit aut non possit relaxare converso, et cap. III: « Si peritus est medicus noster, omnes potest infirmates sanare. Si misericordia est Deus noster, universa potest peccata dimittere. Non est perfecta bonitas, a qua non omnis malitia vinclatur; nec est perfecta medicina, cui morbus aliquis incurabilis inventur. Scriptum vero tenetur in libris sacris: Sapientiam autem non vicit maliitia; » et *Psalm.* CII: « Benedic, anima mea, Dominus, etc., qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. »

8. NON ENIM COGITATIONES MEZ, COGITATIONES VESTIE. — Hec plene et apte coherent cum proxime precedentibus: « Quoniam multus est ad ignorandum, » q. d. Ne diffidatis de venia et amicitia Dei, ne terrenam multitudinem, enormitatem, iteratione et assiduitate scelerum vestrorum: major enim his omnibus est Dei misericordia, quam hic penitentibus offerit et promittit. Deus enim offensus, non est ut homo, qui in offendit spirat minas et vindictam; sed toto celo ab eo distat, spiratque veniam et gratiam, id eoque cum offensa nostra certa sua clementia et indulgentia. Ita S. Cyrilus, S. Thomas et Adamus.

Secondo, Sanchez haec referit ad superiora: « Derelinquit impius viam suam, » putatque Deum hic opponere vias suas viis hominum, q. d. Via vestre pristina a mea toto celo distant; quare, si ab ali ad me redire vultis, magna vobis spatia superanda sunt, magna facienda est morum mutatio, humane cogitationes deponendas sunt, et assumenda divina: e terris in celum mentis et conversatione contendere et transcendere debet.

Tertio, Forerius censet haec ad ulteriora posse referri, scilicet ad fedus, vers. 3, q. d. Ne miremini, quod inter homines appearat Deus homo, ut novum fedus sanciat, quo nobis bene sit, et in deieatis, ac summa felicitate vitam agamus (agatis autem si Deum in Christo quiesceritis, ad ipsum a vita pristina reversi). Hec enim fedus beisque benevolentiam non avertet, sed potius conciliabit et acut, si vos eius penitentem, quoniam meen cogitationes vestris plane dissimiles sunt, tanto que sublimores, quantum oculum terra sublimis est: quodcum novum mirumque hoc fedus adveni, has una via duxi hominum rebus afflictis succurrere, meamque immensum et mundo paradoxam in eos clementiam ostendere. Ille ergo divinum meum consilium politie scrutari, sed illud admiramini, eque gratias agite. Sic Forerius et S. Hieronymus.

Primus sensus planior; hic plenior et sublimior est. Simili modo ait Psaltes, *Psalm.* CII, 41: « Secundum altitudinem celi a terra, corroboravit misericordiam suam super timentes se, » q. d. Ea est proprietas misericordie Dei ad homines, quae celi est ad terram: hoc est, circuli immensu ad unum punctum et centrum, q. d. In immensu nos res-

baque merita, nostras cogitationes, aequa ac misericordia superat et ambigit, firmat semper et roborat allissima Dei misericordia.

Vers. 10. 10, 11. QUONODO DESCENDIT INDER, ET NIX DE CORPORE. — S. Hieronymus, Cyrilus, Eusebius et Fozierius, « verbum » hoc tripliciter exponunt, que tamen fere in unum idemque reuelant. Per verbum enim primo, accipiunt Christum, qui quasi imber et nix veniens e celo, terram cordis nostri frugiferum fecit bonorum operum; secundo, accipiunt Evangelium, per quod Christus hos fructus operatur; tertio et plausissime, promissionem hanc Dei, q. d. Verbum hocce meum, quo tam magnifica promisi de fere novo, deque Messia et gratia, bonitatem per eum dandis orbis, puta credibilem in eum et potentiibus, firmissimum erit et efficacissimum; effecti enim, ut homines spe venient, amicifici Dei, et salutis excitati, facient dignos ponentiae et virtutem fructus, quibus re ipsa Deo reconciliabuntur, federabuntur, similitudine aeterni Dei amici, immorales et filii. Sic enim verbum hoc Dei irrigat et fecundat animam, aequa imber et nix terram.

10. ILLUC ULTRA NON REVERTERIT, — scilicet vacuum, q. d. Non erit innam et sterilo, sed copiosum afflueret preventum. Hoc enim Hebreus est reverti et non reverti; aliquo hec particula non convenire rei per similitudinem significare. Constat enim Christum in celum reversum esse, suosque electos, quasi missum Domini, eodem, quasi in honorem Domini, transference. Nam, « qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes eos », Neque enim convenire ipsi parabolae; nam imber ubi terram rigavit et fecundavit, resolutus in vaporem et exhalationem, nurus in celum ascendit et reddit. Fulchre S. Bernardus, serm. 71 in Cant.: « Non revertetur, inquit, verbum Dei ad me vacuum, vel jejunum, sed quasi prospere in omnibus agens, saturabit bonis actibus eorum, qui in dilectione acquiescent illi. Denique usi loquendi sermo impletus tunc dicitur, cum fuerit mancipatus affectui; quod videlicet tandem innam et macta, ab quadammodo famelici sit, donec opere compleatur. Sed audi ipsum, quo se dicat eis illi: Meus, inquit, cibus es, ut faciam voluntatem Patris mei. »

12. QUA IN LETITIA EGREDIEMINI, ET IN PACE REDUCAMINI. — Te quia dat causam cur verbum hoc pacti, promissionis et benevolentiae divine, non revertetur vacuum, quia scilicet faciet ut infideles et impi, qui laquei diaboli et peccati irretiti, captivi tenebantur, inde liberarentur, iustique exant ad Christum et Ecclesiam, indeque pacifice ad beatitudinem coelestem deducantur. Vide Canon. XVII.

MONTES ET COLLES CANTABUNT CORAM VOICE LAUDIS, — q. d. Tanta erit laetitia et gratulatio Gentium, ab idolorum et demoniorum cultu venientium ad Christum et Ecclesiam, ut montes et colles exsiliere, jubilareisque aplaudere videantur. Est hyperbolica prosopopoeia. Similis, ino ma-

gor est, Baruch cap. v, toto capite. Vide ibi dicta. Addit per montes et colles, montium et collum incolas aut spectatores posse intelligi. Aliud ad hec rem redendum e Babilone, et ad speculatorum, quos Judai in montibus et a' oribus collocaebant, ut recte advertit Sanchez. Hi enim via re lata, v. g. suorum et captivitate reddit, plausum dabunt, eoque cives et incolas omnes ad plausum excitabunt.

13. PRO SALIUNCHE ASCENDIT ABIES. — Saluina est herba statim e terra exsiliens; inde saluina dictur a saiendo, de qua Plinius, lib. XXI, cap. vii. « Saluina, inquit, foliosa quidem est, sed brevis, et quia neci non possit. Radici numeroso coharet, herba verius quam flos, densa veluti mam pressa, breviterque cespites sui generis. Pannonia haec lignit et Norici Alpiumque aprica. » Addit Plinius camdeum tamen esse nobilissimum odoris et suavitatis tante, ut Romani in ea, aequa ac in aeridina, censur et vestigial publicum constituerint. Idem, cap. xx, tradit ejus radicum in vino decotamus susterem, et stomachum corroborare. Humilis ergo est saluina, vilis et abjecta, sed odorata. Unde Virgilius, ecloga v.:

Puncis haec quanum saluina noscit,
Judio nostro tantum tibi cedit Anypha.

Vide Ruelium, lib. II, cap. vii. Unde Septuaginta pro saluina vertunt, stebam, id est vilissimum stimulum, at S. Hieronymus Aquila et Theodotion vertunt, ονυζαμ, quia Hesychio est cunilago, herba coriaria, per synecopam ονυζα, de qua Plinius, lib. XXI, cap. ix, et Dioscorides, lib. IV, cap. xxxv. Cobibit motus veneeros, at Scholastae Theorit, idyll. 7, myrtus ex adverso salaciam juvat et fecunditatem; unde olim Veneri erat sacra. Ex quo Delrio, ecloga 794, hunc elicet sensum, q. d. Qui ante virtutibus erant steriles, nunc erunt fecundi. Verum nostra versionis sensus est, q. d. Gentes etiamne Paganorum quae, quasi terra arida, spinosa et sterilia, producebant tantum spinas, saluinas et urticulas, id est opera vana, villa, injuriosa et scelerata; jam imber verbi Dei, et predicatione Evangelii irrigata et fecundata, produceat abies, myrtos, etc., id est opera honesta, justa, frugifera et sancta, hoc est, ut verbo dicam, pro virtus nascentur virtutes, pro superbia humiliatas, pro gula sobrietas, pro libido castitas, pro rapinis iustitia, pro crudelitate misericordia, etc., alius Proeopius et S. Hieronymus. Unde Chaldeus vertit: Pro impiis consurgent iusti, et pro peccatoribus consurgent timentes Deum, ut pro Paulo Paulus, pro peccatrice Magdalena penitentes, pro publico Mattheus Apostolus, etc. Similis metaphorae unus est Isaies, cap. xli, 49: « Dabo, inquit, in soliditudinem cedrum, et spinam, et myrtum, » etc. Haec Cyrilus, Theodorest et alii.

Audi S. Gregorium, XVIII Moral. xii: « Pro saluina ascendit abies, dum in Sanctorum corde pro abiectione terrena cogitationis, altitudine su-

perne contemplationis exortur. Ut icta vero lignea omnino natura est; myrtus autem temperativa fertur esse virtutis. Pro ictica igitur crescit myrtus, cum justorum mentes a prurigine et ardore vitiorum, ad cogitationum tempore tranquillitatemque perveniant, dum iam terrena non appetunt, dum flauinas carnis desiderii calentibus extinguant. » Idem, lib. XXXIII, cap. IV, per icticas cogitationum pruriginas, per spinas vitiorum punctiones intelligit.

Vatrabulus vertit, pro spina, vel rubo spinoso, ascendit abies; siue explicat: Qui prius spinosus erant, aliisque laetebant, desinunt illi facere injurias. Hinc et Fozierius vertit: Pro fructice sue crescat fraxinus, et pro sentico succrescat myrtus. Et ERIT DOMINUS NOMINATUS IN SIGNUM ETERNUM. — Hebreus: Et erit Dominus in nomen in signum perpetuum, q. d. Hic mirum Gentium conversio et sanctificatio per Christum facta, erit ei in nomen, et in monumentum gloriarum et vicearum eternarum. Pro Victoria enim partem signa seu monumenta statui. Quod enim a Christo omnes fideles ab eo subacti et conversi, nominentur Christiani, ac corde et ore, immet nomine suo profiteantur se esse subditos Christo, idque in eternum profitebuntur: hoc erit eternum gloria Christi monumentum. Sicut enim nomen et titulum gentium deictarum assumebant Imperatores, in perpetuum vicearum tropheum; vocabantur enim Partici, Asiatici, Adabenici, Samnitici, Illyrici, etc.; ita pariter perenne Christi tropheum est, quod omnium gentium sit dominator, adeo ut omnes gentes quasi Christo subdita, Christi nomen preferant, et ab eo vocentur Christiani. Ipsam ergo Christi nomen est signum, id est tropheum.

Subditos Christo, idque in eternum profitebuntur: hoc erit eternum gloria Christi monumentum. Sicut enim nomen et titulum gentium deictarum assumebant Imperatores, in perpetuum vicearum tropheum; vocabantur enim Partici, Asiatici, Adabenici, Samnitici, Illyrici, etc.; ita pariter perenne Christi tropheum est, quod omnium gentium sit dominator, adeo ut omnes gentes quasi Christo subdita, Christi nomen preferant, et ab eo vocentur Christiani. Ipsam ergo Christi nomen est signum, id est tropheum.

Quarto, ali quibus favere videatur Adamus, per signum accipiunt characterem baptismi; hic enim nos consignat Christo, estque indelebilis. Verum primus sensus maxime est genuinus.

CAPUT QUINQUAGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hortatur Deus omnes, ut juste vivendo comparent se ad salutem et justitiam a Christo afferenda: ipsum enim neminem, etiamen advenam et evanescam, si juste vivat, a se et salute sua repulsurum. Quintimo, vers. 4, evanescam, qui custodierint sabbatum eius, et elegerint quae placita sunt ei, promittit se daturum locum in domo sua, et nomen melius a filiis et filiabus, idque sempiternum. Denique, vers. 8, invitans Israelem ad Christum et Ecclesiam, Iudeus demandat excidium per Romanos, eo quod pastores eorum fuerint canuti, ebriosi, impudentes, aviri (1).

4. Hac dicit Dominus: Custodite iudicium, et facile justitiam: quia juxta est salus mea ut veniam, et justitia mea ut reveretur. 2. Beatus vir, qui facit hoc, et filius hominis, qui ap-

(1) Rursum et fusus, hortatur homines ut se dignos reddant tanti que proxime ante promissi beneficis:

Primo, precipientes Iudeis legum naturalium, ceremonialium et moralium observantiam, 1, 2;

Secundo, tribensis etiam eunuchis has leges observant, in soliditudinem cedrum, et spinam, et myrtum, » etc. Haec Cyrilus, Theodorest et alii.

Tertio, disponens alienigenis ad fidem accessus Ecclesiis communiossem, 6-12.

Attemen cum pauci sint preserent inter Iudeos qui tantorum beneficiorum participes esse velint, primo, minor populo Israelitano vastitatem, 9.

Secundo, exprobant hujus paucis causas, scilicet spearulatorum et pastorum vita, scilicet exaltacionem et ignoriam, torporum et ignaviam in officio, otium et desidiam, inclivium, questum etavaritiam, et in malo perseverationem, 10-12.